

Особливості посткризового розвитку державних банків в Україні

Ольга Дмитрівна Вовчак,
завідувач кафедри банківської справи
Інституту магістерської та післядипломної освіти
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
доктор економічних наук, професор

Анотація. Розкрито особливості становлення і розвитку державних банків в Україні, їхню роль у банківській системі, проведено аналіз їхнього сучасного стану і визначено перспективні напрями їхньої діяльності в посткризовому періоді.

Ключові слова: банки, державні банки, рекапіталізація, рекапіталізовані банки, санаційний банк.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах глобалізаційних процесів, розвинених фінансових та інших видів ринків, структура банківських систем ускладнюється, а державна підтримка банків стала невід'ємним елементом економічного життя багатьох країн. Як свідчить світовий досвід, у середньому у світі через слабкість і неефективність фінансових ринків понад 40% капіталу найбільших банків контролює держава.

В Україні роль державних банків істотно зростає внаслідок стрімкого збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі країни. За таких умов державні банки є своєрідною запорукою збереження істотної частки вітчизняного капіталу в банківській системі. Особливої ваги процеси участі держави в банківництві набули в умовах подолання наслідків фінансової кризи після 2008 року, коли в силу різних обставин державам довелося вживати превентивних заходів.

Провідні країни світу на боротьбу з фінансовою кризою використали 9,2 трлн дол. США, а з урахуванням коштів міжнародних фінансових організацій – 9,4 трлн дол. США, що становить майже 15,2% світового ВВП. Причому найбільший обсяг коштів витратили: США (3 540 млрд дол.), Великобританія (1 021 млрд дол.) та Німеччина (892 млрд дол.), а найменший – Ісландія (1 млрд дол.), Данія (4 млрд дол.) та Австралія (10 млрд дол.) [1]. Основними напрямками використання цих коштів зарубіжними країнами для подолання наслідків фінансової кризи стали: державні гарантії (у США було виділено 1 769 млрд дол., тоді як в Японії – 303 млрд дол.); рекапіталізація банків (у США виділено 714 млрд дол., у Великобританії – 79 млрд дол., у Росії – 185 млрд дол.); купівля активів (у США на суму 663 млрд дол., в Іспанії – 64 млрд дол., у Швейцарії – 60 млрд дол., у Росії – 11 млрд дол.) [1].

З урахуванням викладеного кожна держава зацікавлена в успішному розвитку державних банків та забезпеченні функціонування на цій основі здорової і надійної банківської системи, яка здатна протистояти руйнівним кризам і захистити активи клієнтів банків.

Значний вклад у дослідження проблем розвитку державних банків, їх ролі і впливу на економічне зростання внесли вітчизняні науковці З. Васильченко, О. Дзюблюк, А. Дроб'язко, О. Заруба, Г. Карчева, Л. Ключко, О. Колодізев, Л. Кузнецова, В. Литвицький, В. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, С. Оборська,

Л. Примостка, К. Раєвський, С. Реверчук, Т. Смовженко, Н. Шелудько, З. Шершньова та інші, а також досліджуються такими зарубіжними вченими, як: Дж. Долан, Р. Л. Міллер, П. С. Роуз, Д. Стоун, С. Хьюс, С. Ковальов, В. Кромонов, О. Лаврушин, М. Ямпольський та інші.

Водночас сьогодні ще дискусійними залишаються питання подальшого розвитку державних, у тому числі рекапіталізованих у процесі фінансового оздоровлення банків, вироблення стратегічних напрямів їх діяльності, розробки з боку держави ефективних антикризових заходів щодо недопущення банкрутства. Особливої ваги дослідження питань, пов'язаних з особливостями функціонування державних банків, набувають в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи, що визначає актуальність дослідження в цьому напрямі.

Метою статті є дослідження особливостей становлення і розвитку державних банків в Україні, аналіз їхнього сучасного стану та визначення перспективних напрямів їхньої діяльності в посткризовому періоді.

Виклад основного матеріалу. Роль державних банків у світовій банківській системі має надзвичайно важливе значення. Міжнародний досвід свідчить, що саме через державні банки влада більшості розвинених країн здійснює свою економічну політику, спрямовану на відновлення і розвиток економіки. Специфікою власне державних банків є виконання ними особливих функцій – функцій, які не властиві комерційному сектору, або ж функцій, які є комерційно не вигідними для інших фінансових установ, проте мають важливе значення для розвитку національної економіки.

Зазначимо, що практично всі країни Східної Європи пережили трансформацію банківської системи у дворівневу, в результаті чого інститут державних банків у більшості країн здебільшого був ліквідований. У країнах, де діяльність державних банків набула юридичного статусу, держава має можливість нейтралізувати ризики, характерні для економік, що розвиваються, зокрема, регулювати частку іноземного капіталу і його вплив на національну економіку та економічну безпеку держави.

Вивчення зарубіжного досвіду щодо практики функціонування державних банків свідчить, що в

зарубіжних країнах держава активно вкладає кошти в комерційні банки. Так, уряди Великобританії, Ісландії, Казахстану мають свою частку в акціонерному капіталі, яка становить 75–100%. Німецький уряд наприкінці 2008 року ухвалив рішення про купівлю 25% акцій Комерцбанку (другого за величиною активів банку в країні), сума яких становить 1,8 млрд євро [2]. Сьогодні державний банківський сектор Німеччини контролює понад 50% від усіх активів банківської системи, що в сукупності становить близько 20% від загальної кількості банків у країні. Однак одним із найбільших серед розвинених європейських країн є державний банківський сектор Італії, частка активів держбанків у банківській системі якої становить 58% [3].

В Україні відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» функціонують два унітарні банки з державною формою власності: ПАТ «Державний ощадний банк України» і ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України». Обидва банки сьогодні за розміром активів входять до десяти найбільших банків України, займаючи відповідно 2-ге і 3-тє місця [4].

Водночас світова фінансова криза спровокувала появу в Україні ще кількох банків із державною формою власності. Унаслідок кризових явищ українські банки опинилися у скрутному становищі. З метою усунення проблеми недокапіталізованості значної кількості банків унаслідок втрати довіри населення і, відповідно, відпливу з банків коштів, було прийнято рішення в рамках програми капіталізації, затвердженої Постановою КМУ від 04.11.2008 № 960, про рекапіталізацію трьох банків з державною часткою – ВАТ «Родовід Банк» (99,9%), ВАТ АБ «Укргазбанк» (81,6%) і банк АКБ «Київ» (99,9%). Відбір цих банків пояснюється тим, що дві перші установи належали до першої двадцятки банків України і в них була зосереджена значна частина ресурсів усієї банківської системи, а АКБ «Київ» спеціалізувався на операціях, пов'язаних із будівництвом як найбільш прибутковим видом діяльності в докризовий період, і акумулював значну кількість ресурсів будівельної галузі.

Таким чином, з 2009 року до числа державних банків входять ще три рекапіталізовані банки. Загалом на кінець 2012 року в Україні під контролем держави перебувало п'ять фінансових установ (ПАТ «Державний ощадний банк України», АТ «Державний експортно-імпортний банк України», АТ «Родовід Банк», ПАТ АБ «Укргазбанк», ПАТ «АКБ “Київ”»), на які припадає вже 33% статутного і 27,5% власного капіталу банківської системи України [5]. На початку 2012 року зареєстровано ще один державний банк – ПАТ «Державний земельний банк», який має виконувати роль фінансового агента держави з питань організації фінансування та кредитування операцій із землями сільськогосподарського призначення, сільгоспвиробництва, стимулювання розвитку села.

Загалом 2012 року розподіл активів банківської системи за структурою власності зазнав серйозних змін. Зокрема, частка ринку банків з іноземним капіталом (крім російських) за рік скоротилася на 4 п. п.

– із 24 до 20%. Водночас частка державних банків збільшилися на 1 п. п. (до 18%), а банків із приватним українським капіталом – на 3 п. п. (до 50%). Таким чином, структура власності активів банківської системи України на кінець 2012 року мала таку композицію: банки з приватним вітчизняним капіталом – 50% (47% у 2011); банки з іноземним капіталом (крім російських) – 20% (24% у 2011 р.), державні банки – 18% (17% у 2011 р.) і, відповідно, банки з російським капіталом – 12% (12% у 2011 р.) [6].

Загалом у натуральному вираженні зростання активів українських державних банків за 2012 рік становило 15,0%, або 27,0 млрд грн. Однак за оцінками експертів агентства «Кредит-Рейтинг» значне зростання активів державних банків насправді було не настільки вже стрімким і було забезпечене не зростанням кредитних портфелів, а високими перехідними залишками грошових коштів і вкладеннями в цінні папери (швидше за все, ОВДП). Так, наприклад, зростання активів державного Укресімбанку 2012 року становило 12,8 млрд грн, або 17,0% за рік, у той же час кредитний портфель за рік скоротився на 5,8%, або на 2,5 млрд грн. Портфель цінних паперів збільшився на 27,0% за рік і на 31 грудня становив близько 25,0% усіх активів; грошові кошти займали 21,0%. Аналогічна ситуація і в Ощадбанку, чії активи за рік збільшилися на 17,0%, або 12,4 млрд грн, у той час як зростання кредитного портфеля становило всього 0,7 млрд грн, або 1,4%. Як і в Укресімбанку, близько 20,0% активів розміщені у грошових коштах та їхніх еквівалентах, а також у вкладеннях у цінні папери (15,0% активів). Таким чином, сумарно за 2012 рік кредитні портфелі трьох державних банків (Укресімбанк, Ощадбанк та Укргазбанк) скоротилися на 1,0%, у той час як вкладення в цінні папери зросли на 33,0% [6].

Важливо зауважити, що сьогодні жодних стратегічних завдань у діяльності й розвитку державних банків в Україні не існує, вони працюють як звичайні універсальні комерційні банки. У той же час держава мала б здійснювати свою економічну політику, спрямовану на відновлення і розвиток української економіки саме через державні банки, тим більше, що в ці банки держава вклала понад 45 мільярдів гривень бюджетних коштів [7]. Водночас, незважаючи на статус державного банку, у ПАТ «Державний ощадний банк України» не обслуговується жодна бюджетна установа, окрім Пенсійного фонду України.

Як стверджують учені-економісти, державні банки унаслідок обмеженого розміру капіталу вичерпали можливості подальшого зростання. Ключовою проблемою у діяльності державних банків України є відсутність системного бачення їхньої ролі в реалізації кредитної складової національної економічної політики. Збільшення статутних капіталів державних банків дозволить відновити динамічний розвиток, розширити їхні можливості на банківському ринку, надасть змогу брати участь у масштабних інвестиційних програмах, насамперед, у фінансуванні стратегічно важливих проектів державного значення [8, с. 239].

Щодо перспектив діяльності рекапіталізованих банків, то розпорядженням Кабінету Міністрів

України «Про утворення санаційного банку» від 14.09.2011 р. (за поданням Національного банку України, узгодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, податкової та митної політики) було прийнято рішення створити на базі АТ «Родовід Банк» санаційний банк. Його діяльність як санаційного банку розпочалася з 15.06.2012 р. на підставі отриманої ліцензії Національного банку України. Ліцензія має обмежений характер, а саме – банк не залучатиме нових вкладів і не надаватиме нових кредитів, а забиратиме лише «погані активи» державних і капіталізованих державою банків, спрямовуючи свою роботу на максимізацію надходжень від їх продажу або повернення.

Сьогодні Кабінетом Міністрів України розроблені та подані у грудні 2012 року на розгляд Верховної Ради України проекти законів України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо роботи санаційного банку з активами державних банків, у капіталізації яких узяла участь держава» і «Про особливості діяльності санаційного банку», якими будуть урегульовані проблемні питання передавання поганих активів до АТ «Родовід Банк» і подальшої його роботи як санаційного банку.

У перспективі до санаційного банку передбачається передавати лише безперспективні до повернення кредитні портфелі державних банків – ПАТ «АКБ «Київ»», ПАТ «Укргазбанк», Ощадбанку та Укресімбанку. Передбачається, що активи рекапіталізованих банків не продаватимуть, а будуть переведені туди разом із сформованими резервами, а санаційний банк працюватиме зі сконцентрованими в ньому активами, по суті, як структурний підрозділ одного холдингу держави.

Стосовно діяльності АБ «Укргазбанк», то банк працює в умовах Програми фінансового оздоровлення, яка розроблена до 01.01.2017 р. у зв'язку з отриманням кредитів рефінансування і погоджена рішенням Комісії Національного банку України від 22.12.2010 р. № 832 (зі змінами від 05.05.2011 № 222, від 13.11.2011 № 689 та від 27.07.2012 № 553) [9].

Наказом Міністерства фінансів України від 14.06.2012 № 712 створена робоча група з питань передавання активів санаційному банку, якою опрацьовується питання щодо визначення критеріїв та обсягів активів, які передає АБ «Укргазбанк» санаційному банку, а також механізм передавання цих проблемних активів до санаційного банку.

За результатами оцінки діяльності ПАТ «АКБ «Київ»» Міністерство фінансів України опрацьовує питання щодо подальшої стратегії діяльності цього банку. Банк працює також в умовах Програми фінансового оздоровлення, яка розроблена до 01.01.2017 р. у зв'язку з отриманням кредитів рефінансування і погоджена Національним банком України у квітні 2012 року. Сьогодні з боку Національного банку, Міністерства фінансів України і ПАТ «АКБ «Київ»», з урахуванням рекомендацій МВФ і Світового банку, забезпечується контроль за згортанням його операційної діяльності, опрацьовується питання щодо визначення критеріїв, обсягів активів та механізму передавання проблемних активів до санаційного банку [10].

Такий підхід значною мірою відповідає «Новим керівним принципам Європейської комісії з реструктуризації банків», що були видані в червні 2009 року і визначають підхід Комісії ЄС до оцінювання банківських планів реструктуризації відповідно до правил державної допомоги [9]. Комісією наголошується на важливості функціонування банків без державної підтримки, а також на невикористанні банками державної підтримки для досягнення конкурентної переваги через придбання конкуруючих компаній та інших форм використання особливого статусу банку на ринку порівняно з банками, які не мають державної підтримки.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що сукупність вищез'ясованих умов і чинників, які впливають на організацію і розвиток державної банківської діяльності, є своєрідним механізмом, що прискорює або гальмує процеси в державному вітчизняному банківстві. Із розвитком ринкових методів банківської діяльності в Україні роль і значення державних банків зростає, особливо в умовах фінансової нестабільності.

Список використаних джерел

1. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах кризи / С. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 6. – С. 12–18.
2. Дук І. В. Роль державних банків в системах багатьох країн світу та України / І. В. Дук // Економічні науки. – 2010. – Вип. 7 (25). – Ч. 4. – (Серія «Облік і фінанси»).
3. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 8–19.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Алексєєв А. Капітальні проблеми державних банків [Електронний ресурс] / А. Алексєєв // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 7. – Режим доступу : <http://dt.ua>.
6. Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.credit-rating.ua/ru.
7. Офіційний сайт ПАТ «Державний ощадний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oschadny.bank.com>.
8. Чорна О. Є. Капіталізація банківської системи як механізм підвищення темпів економічного зростання країни / О. Є. Чорна, А. В. Атаманцева // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 1 (8). – С. 235–242.

9. Офіційний сайт ПАТ АБ «Укргазбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrgasbank.com>.
10. Офіційний сайт ПАТ АКБ «Київ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.kiev.ua>.

Summary. This article deals with the peculiarities of formation and development of state-owned banks in Ukraine, their role in the banking system, the analysis of their current situation and identified promising areas of activity in the post-crisis period.

Keywords: banks, state banks, recapitalization, recapitalized banks sanation bank.